

УДК 614.253.5

*Анатолій Саблук,
здобувач Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини*

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ПРОФЕСІЙНЕ ЗРОСТАННЯ» ТА «ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ» МАЙБУТНЬОЇ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ

У статті поставлено мету, згідно якої розкрито зміст понять «професійне зростання» та «професійне становлення», здійснено їх порівняльну характеристику. Використано теоретичний метод – аналіз наукових джерел, що дало змогу визначити мету дослідження, уточнити сутність понять «професійне зростання» та «професійне становлення». Відповідно, розкрито зміст понять «професійне зростання» та «професійне становлення». Встановлено, що процес професійного становлення не може бути обмежений лише одним етапом, він займає весь період активної професійної діяльності та підготовки до неї, а професійному зростанню майбутньої медичної сестри сприяє глибоке розуміння особливостей обраної професії, її значущість для суспільства, усвідомлений професійний вибір і системна робота над собою.

Ключові слова: професійне зростання, професійний вибір, професійне становлення, професійна позиція, особистісне самовдосконалення, майбутня медична сестра, професійна діяльність.

В статтє поставлена цель, согласно которой раскрыто содержание понятий «профессиональный рост» и «профессиональное становление», осуществлена их сравнительная характеристика. Использован теоретический метод – анализ научных источников, что позволило определить цель исследования, уточнить сущность понятий «профессиональный рост» и «профессиональное становление». В соответствии, раскрыто содержание понятий «профессиональный рост» и «профессиональное становление». Установлено, что процесс профессионального становления не может быть ограничен только одним этапом, он занимает весь период активной профессиональной деятельности и подготовки к ней, а профессиональному росту будущей медицинской сестры способствует глубокое понимание особенностей выбранной профессии, ее значимость для общества, осознанный профессиональный выбор и системная работа над собой.

Ключевые слова: профессиональный рост, профессиональный выбор, профессиональное становление, профессиональная позиция, личностное самосовершенствование, будущая медсестра, профессиональная деятельность.

The article sets the goal, according to which the content of the concepts of «professional growth» and «professional formation» is disclosed, their comparative characteristics are carried out. The theoretical method was used - the analysis of scientific sources, which made it possible to determine the purpose of the research, clarify the essence of the concepts of «professional growth» and «professional formation». Accordingly, the content of the concepts of «professional growth» (the process of self-realization of the person in the professional activity on the basis of the fuller use of their abilities and capabilities) and «professional formation» (a complex system characteristic that defines the process and the result of the formation of the individual as a subject of professional activity for through the accumulation of value-semantic experience in solving professional problems based on their own professional position, mastering a certain set of knowledge, skills and abilities, personal self-improvement, forming qualities such as communication skills, tact, compassion, etc.). It is discovered that a person reaches the peak of his professional formation at the stage of independent professional activity. Therefore, professional growth depends on the specifics of the activity and the individual capabilities of a particular person.

Key words: *professional growth, professional choice, professional formation, professional position, personal self-improvement, future medical nurse, professional activity.*

Для характеристики процесу професійного зростання особистості під час її фахової підготовки використовуються різноманітні терміни. Серед понять, які характеризують цілісний процес оволодіння спеціальністю, що охоплює весь професійний шлях особистості знаходимо найрізноманітніші визначення поняття професійного зростання, і близьких до нього за змістом таких як, професійне становлення, професійне самовизначення, професіоналізм, професійний розвиток, самореалізація в професії тощо.

На нашу думку, доцільно виділити два аспекти розгляду досліджуваних понять: по-перше, у соціально-економічному аспекті, по-друге – у психолого-педагогічному.

Такий поділ обумовлений специфічними суперечностями самого процесу професійного зростання, який, як зазначає О. Бастракова, на соціальному рівні виступає як протиріччя між потребами суспільства в професійних кадрах і реальними професійними (життєвими) планами людей, а на індивідуально-психологічному рівні – як суперечність між потребою бути корисним суспільству і потребою самореалізації [3, с. 16].

Соціально-економічний аспект лежить за межами власне психолого-педагогічного дослідження і передбачає опис і вивчення процесів, що визначають рух трудових ресурсів, економічний і виробничий потенціал суспільства, специфіку ринку праці та ринку робочої сили. У контексті другого, психолого-педагогічного, аспекту професійне зростання

розуміється як індивідуальний, особистісний процес, провідним елементом якого є особистісний вибір.

Розв'язання зазначеної суперечності на соціальному рівні неможливе без впливу на індивідуальний процес професійного зростання і навпаки. Це означає, зокрема, що об'єктивні умови життя людини і її взаємини у суспільстві неможливо привести у відповідність з інтересами кожної людини і разом з тим, об'єктивні умови не можуть однозначно визначати індивідуальний вибір.

Розглядаючи питання професійного зростання особистості в дослідженнях педагогів та психологів (М. Бабич [1], Л. Балашов [2], О. Бастрасова [3], Л. Борисюк [4], Т. Закусилова [6], Ю. Колісник-Гуменюк [8], О. Неловкіна-Берналь [11], Р. Сабадашин [14] та ін.), слід підкреслити їх різноманітність, зокрема вивчення процесів професійного становлення: в руслі загальних вимог до вибору професій, у зв'язку з вивченням вікових закономірностей формування особистості, з точки зору місця і ролі здібностей та інтересів у процесі професійного становлення; у руслі аналізу проблеми формування людини як суб'єкта професійної діяльності, розробки проблем життєвого самовизначення.

Мета статті – розкрити зміст понять «професійне зростання» та «професійне становлення», здійснити порівняльну характеристику й визначити їх ієрархію.

«Становлення», яке розглядається нами як елементарна одиниця «зростання», не має однозначного тлумачення. У словнику С. Ожогова, воно визначається як виникнення, утворення чогось в процесі розвитку [12]. Філософська наука розуміє під «становленням» категорію діалектики, яка означає процес формування будь-якого матеріального чи ідеального об'єкта. У сучасному загальноприйнятому науковому розумінні «становлення» – це філософська категорія, що виражає спонтанність, мінливість речей і явищ, їх безперервний перехід в інше, набуття нових ознак і форм у процесі розвитку, наближення до певного стану. Найбільш поширене розуміння поняття «становлення» – в історії філософії як переходу від однієї визначеності буття до іншої: все існуюче є таким, яке становиться, а його буття є становленням [5; 10].

У психологічній і педагогічній літературі, мова переважно йде не про «становлення» як таке, а про «становлення особистості». Головна роль останнього словосполучення – позначити процес входження людини в нове соціальне середовище, в світ сучасної культури.

Становлення, на думку Л. Балашова, це процес, який не має заданого результату і представляє собою постійно триваючий, нескінченний потік подій. У цьому контексті становлення ніби вказує на «незавершеність» людини і її світу, необхідність «добудовування» форм мислення, пізнання, діяльності, взаємодії [2].

Як зазначено у Концепції розвитку вищої медичної освіти, успішне

професійне становлення вимагає розвинутої особистісної, професійної (предметної) та соціальної рефлексії, а також сформованості на її базі конструктивної професійної самосвідомості, яка передбачає творче ставлення до аксіології та феноменології фаху, особистісну самореалізацію, вміння втілювати власні переконання у професійній діяльності [13].

У загальному, під професійним становленням майбутньої медичної сестри науковці вважають оволодіння молодим фахівцем професійними функціями.

Професійне становлення в своєму розвитку проходить такі стадії: формування професійних намірів, що виникає вже на етапі старшокласника, професійне навчання, професійна адаптація в більш пізньому періоді становлення, часткова чи повна реалізація особистості в професійній праці.

На кожній стадії професійного становлення особистістю усвідомлюються і формулюються певні цілі і завдання, які співвідносяться з суспільно виробленими вимогами, нормативами і реалізуються відповідно до них і власними «ресурсами», інтересами, потребами і ціннісними орієнтаціями [3, с. 29].

Аналіз терміну «становлення» різними авторами показав, що він вживається в трьох значеннях: як синонім категорії «розвиток», як вираз процесу створення передумов, елементів предмета, що виникає на їх основі, як характеристика початкового етапу вже наявного предмета, де відбувається перехід від старого до нового, зростання цього нового, його зміцнення і перетворення в цілісну розвинену систему.

Найчастіше становлення характеризується в нерозривному зв'язку з розвитком, формуванням чи зростанням, об'єднуючи, і навіть підміняючи ці терміни один одним, особливо, якщо мова йде про становлення і розвиток особистості. Наприклад: «Становлення – набуття нових ознак і форм в процесі розвитку, наближення до певного стану» [2, с. 524]. «Розвиток особистості – процес становлення типологічних соціально значущих якостей людини і її індивідуальності, об'єктивний процес становлення і збагачення фізичних і духовних сил людини, що забезпечує реалізацію її внутрішнього потенціалу, сутності і призначення, процес зміни індивіда в результаті його соціалізації» [2, с. 438]. «Формування особистості – процес становлення соціально значущих якостей особистості, її переконань, поглядів, здібностей, рис характеру» [15, с. 541].

Ми поділяємо думку Л. Балашова про те, що зростання є більш фундаментальною категорією, ніж розвиток. Зростання означає сходження від нижчого до вищого (від нижчих форм дійсності до вищих). А розвиток означає зростання, ускладнення, вдосконалення в межах однієї і тієї ж форми дійсності. По відношенню до розвитку зростання означає перехід від розвитку меншої до більшої міри складності. Зростання суб'єктності – це рух сенсів, набуття нових сенсів життя і діяльності, постійне визначення людиною міри свободи і відповідальності в сучасному мінливому світі [2, с. 25].

Професійне зростання Т. Кудрявцев розглядає як тривалий процес розвитку особистості з початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. У його роботах здійснено цілісний аналіз етапів зростання професіонала. Професійне зростання – не короточасний акт, що охоплює лише період навчання і виховання в одному з професійних навчальних закладів. Це – тривалий, динамічний, багаторівневий процес, що складається з чотирьох стадій. Перехід до кожної наступної стадії закладається в ході попередньої і супроводжується виникненням у суб'єкта низки суперечностей і нерідко навіть кризових ситуацій [9, с. 7].

Розробка цілісної концепції професійного зростання інтенсивно здійснюється в зарубіжній психології. В основному ці концепції групуються в рамках напрямку, який можна назвати «психологія кар'єри» (*psychology of career*) або «кар'єрний розвиток» (*career development*). Цей напрям бере свій початок з праць Ф. Парсонса [18], який за загальним визнанням, є основоположником науково-психологічного підходу до проблем професійного зростання людини.

Відповідно до запропонованого Ф. Парсонсом підходу, кожній професії відповідає певний набір психологічних і фізичних якостей індивіда, а успішність професійної діяльності та задоволеність професією знаходиться в прямій залежності від ступеня відповідності індивідуальних якостей людини і вимог професії. Так вперше з'явилося психологічне поняття – професійно важливих якостей людини, яке в подальшому стало відігравати провідну роль в дослідженнях її професійного зростання.

До недоліків цього напрямку відноситься ігнорування того факту, що як особистісні структури, так і професійні вимоги до реального життя є досить мінливими, а не стабільними. Проте, цей напрям залишається вагомим до теперішнього часу, і вагомість ця обумовлена тим, що такий підхід дозволяє використовувати в ході аналізу процесів професійного зростання практично будь-які існуючі методи і методики діагностичного обстеження.

Поряд з традиційними, в рамках зарубіжних концепцій професійного зростання використовуються і специфічні поняття: професійна кар'єра і типи кар'єр, кар'єрний і професійний розвиток, професійна зрілість і професійна компетентність, професійна Я-концепція і ряд інших [3, с. 17].

В рамках цього напрямку виділяється типологічний підхід, суть якого полягає в тому, що професійне зростання розглядається як процес пошуку і знаходження людиною форм професійної діяльності, які адекватні деякому стійкому типу індивідуальності людини. Найбільш відомим представником цього підходу є Дж. Холланд [17].

Для теорії типів Дж. Холланда характерним є твердження, що людина вибирає таку професію, яка найбільше відповідає типу особистості. Він виділив шість основних типів: дослідний, реалістичний, соціальний,

підприємницький, конвенційний, артистичний. На його думку, більшість професій можуть бути описані в просторі цих типів, і таким чином будь-яке професійне середовище отримує профіль, аналогічний особистісному. За його припущенням, людина вступає в те професійне середовище, яке відповідає типу її особистості, аналогічно, середовище «відбирає» людей, відповідно до власного профілю. Дж. Холланд в своїй теорії підкреслив значення професійної поведінки як частини особистісного розвитку і в певному сенсі поєднав теорію особистості з теорією професійної поведінки.

А. Адлер на противагу попередньому, зазначає, що людина вибирає таку професію, яка найменш відповідає її індивідуальним особливостям, тобто ніби прагне компенсувати свої природні, вроджені або набуті дефекти [16]. В цілому, ця теорія не знаходить прямого підтвердження або застосування на практиці при вирішенні завдань професійного самовизначення.

Одним з найбільш поширених в західній психології підходів до професійного зростання особистості є концепції професійного розвитку, провідне місце серед яких відводиться концепції професійної зрілості Д. Сьюпера [19]. У його дослідженнях сформульовано поняття «рівень професійної зрілості» стосовно до різних стадій розвитку професіонала. В цілому, професійна зрілість характеризується ступенем самостійності у вирішенні проблем професійного розвитку, причому цей рівень має змінюватися в міру переходу від одних стадій розвитку до інших.

Найбільш важливим досягненням цієї концепції є визнання того, що професійне зростання – це тривалий, цілісний процес розвитку особистості. На основі такого розуміння складається новий підхід, який ґрунтується не на вивченні професій, а на вивченні особливостей професійного зростання в різних галузях діяльності [3, с. 19]. Аналіз динаміки професійного зростання дозволить зняти подібні протиріччя, що виникають під час практичної роботи.

У процесі дослідження особливостей професійного зростання увага сконцентрована на професійній підготовці, готовності і навченості студента як узагальнюючих характеристиках його особистісного зростання.

Особистісне зростання є однією з основних характеристик життєвої стратегії людини. Іншими виступають відповідальність людини за себе, осмисленість життя, система соціально-ціннісних орієнтацій і цілей існування. В аспекті професійної діяльності людини ці характеристики проявляють себе в професійному зростанні.

Для успішного вирішення мети дослідження, необхідно розглянути погляди сучасної науки на «професійне зростання».

Сучасні дослідники розглядають його з різних позицій:

- 1) період підготовки до появи об'єкта (З. Шарлович);
- 2) розгорнутий у часі процес, що включає певні етапи, стадії, кожна з яких має особливі характеристики тих психофізіологічних і соціально-

психологічних особливостей, що забезпечує успішне здійснення особистістю професійної діяльності (З. Шарлович);

3) формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей людини та їх інтеграцію, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного виконання професійної діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей людини (В. Шатило).

Як зазначає Є. Климов, професійне зростання в основному розглядається як:

1) процес закономірної зміни особистості, що характеризується кількісним, якісним і структурним перетворенням, яке забезпечує нормальне функціонування людини як суб'єкта професійної діяльності;

2) процес оволодіння молодим фахівцем професійною роллю, що включає в себе: етап формування уявлення особистості про професійну роль, освоєння професійно-рольової позиції в процесі праці, етап формування рольового статусу і реалізації рольової позиції в діяльності трудового (в тому числі і медичного) колективу;

3) процес формування особистості, адекватної вимогам професійної діяльності;

4) процес формування професійних відносин, реалізуючи які особистість об'єктивує себе в новій якості [7, с. 185].

Науковцями, що займаються проблемою професійного зростання, визнається, що людина досягає вершини свого професійного становлення на стадії здійснення самостійної професійної діяльності. Тому професійне зростання залежить від особливостей діяльності та індивідуальних можливостей конкретної людини. З цього випливає, що процес професійного зростання є індивідуальним і неповторним для кожної людини [2, с. 28].

Стає очевидним, що терміном «професійне зростання» визначається цілком конкретна стадія формування і розвитку особистості – стадія освоєння людиною професії з моменту її вибору до оволодіння професіоналізмом, майстерністю. Причому, як і у випадку зі «становленням», ми можемо сказати, що цей процес, будучи розгорнутим в часі і просторі, також володіє динамічністю і незавершеністю.

Отже, під професійним становленням розуміємо процес самореалізації особистості в професійній діяльності на основі більш повного використання своїх здібностей і можливостей. Цей процес не може бути обмежений лише одним етапом, він займає весь період активної професійної діяльності та підготовки до неї.

Термін «професійне зростання» трактуємо як складну системну характеристику, яка визначає процес і результат становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності за допомогою накопичення ціннісно-сміслового досвіду вирішення професійних завдань на основі власної

професійної позиції, оволодіння певною сукупністю знань, умінь і навичок, особистісного самовдосконалення, сформованості таких якостей, як комунікабельність, тактовність, милосердя тощо.

Професійному зростанню майбутньої медичної сестри сприяє глибоке розуміння особливостей обраної професії, її значущість для суспільства, усвідомлений професійний вибір і системна робота над собою.

Поняття «професійне становлення» розглядається нами як елементарна одиниця «професійного зростання».

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розкритті сутності та структури професійного зростання майбутніх медичних працівників, зокрема й майбутніх лікарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич М. Я. Формування професійних якостей майбутнього молодшого медичного спеціаліста як психологічна проблема. / Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22–23 квіт. 2011 р.). – Хмельницький : ХНУ, 2011. – С. 102–103.
2. Балашов Л. Е. Философия : учебник. 4-е изд., испр. и доп. / Л. Е. Балашов. – Москва : Дашков и К°, 2012. – 612 с.
3. Баистракова Е. Г. Профессиональное становление личности медицинского работника среднего звена (на примере медицинской сестры): дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Баистракова Елена Геннадьевна. – Калуга, 2003. – 207 с.
4. Борисюк Л. О. Наукові підходи до професійної підготовки фахівців медсестринської справи. / Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка. Психологія. Філософія. – Київ, 2015. – Вип. 208, Ч. 1. – С. 24–29.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
6. Закусилова Т. О. Формування фахових умінь та навичок у контексті професійної компетентності майбутніх медичних сестер : теоретичний аспект. // Український психолого-педагогічний науковий збірник. – 2016. – № 8. – С. 33–37.
7. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. / Е. А. Климов – Москва : Изд-во МГУ, 1995. – 222 с.
8. Колісник-Гуменюк Ю. Концептуальні основи формування професійно-етичної культури майбутніх медиків // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2011. – № 5. – С. 23–32.
9. Кудрявцев Т. В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности. / Кудрявцев Т. В.,

- Шегурова В. Ю. // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 51–59.
10. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов. / сост. И. Х. Дворецкий. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Русский язык, 1976. – 482 с.
 11. Неловкіна-Берналь О. А. Формування професійної спрямованості студентів медичних спеціальностей на початковому етапі навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Луганськ, 2010. – 23 с.
 12. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. / Ожегов С. И., Швецова С. Ю. – 4-е изд., доп. – Москва : Азбуковник, 1997. – 944 с.
 13. Про затвердження Концепції розвитку вищої медичної освіти в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Академії медичних наук України від 12.09.2008 р. № 522/51. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=12141> (дата звернення: 18.08.2017).
 14. Сабадашин Р. О. Методологія застосування алгоритмів при підготовці майбутньої медичної сестри. / Сабадашин Р. О., Маркевич О. В., Рижковський В. О. // Медсестринство. – 2014. – № 2. – С. 18–21.
 15. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – Москва : Республика, 2001. – 720 с.
 16. Adler A. Science of Living. – New York : Garden City, 1929. – 126 p.
 17. Holland Y. L. Explorations of a theory of vocational choice. // Journal of Applied Physics. – 1968. – Vol. 52, No 1. – P. 181–192.
 18. Parsons F. The vocational bureau first report to Executive Committee & Trustees 1908. Appendix history of vocational guidance / ed. I. M. Brevet. – New York; London, 1942. – P. 132–151.
 19. Super D. E. Career development occupational choice and vocational adjustment. / Bull. AJOSP. Luxembourg. 1970. – No 22. – P. 15–19.